

УДК 347.97/.99

РІШЕННЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ РОЗГЛЯДУ ЗРАЗКОВОЇ СПРАВИ: ВПРОВАДЖЕННЯ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ В ПРАВОВУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ

Карпушова Катерина Геннадіївна,
здобувач
(Київський міжнародний університет,
м. Київ, Україна)

У статті приділяється увага дослідженню правової природи рішень Верховного суду за результатами розгляду зразкової справи. Проаналізовано наукові підходи до сутності судових прецедентів як джерел права, виокремлено їх ознаки. Здійснено порівняння ознак судових прецедентів та рішень Верховного Суду за результатами розгляду зразкової справи, визначених оновленим адміністративним законодавством, з виокремленими ознаками судових прецедентів, в результаті чого зроблено висновки про відповідність ознак таких рішень ознакам судових прецедентів та введення нового джерела права в правову систему України.

Ключові слова: рішення Верховного Суду за результатами розгляду зразкової справи, судові прецеденти.

DECISION OF THE SUPREME COURT ON THE RESULTS OF CONSIDERATION OF EXEMPLARY CASE: INTRODUCTION OF A JUDICIAL PRECEDENT IN THE LEGAL SYSTEM OF UKRAINE

Karpushova Kateryna Hennadiivna,
Applicant
(Kyiv International University,
Kyiv, Ukraine)

The article pays attention to the study of the legal nature of the decisions of the Supreme Court based on the results of the examination of the exemplary case. Analyzed scientific approaches to the essence of judicial precedents as sources of law, highlighted their signs. Comparison of signs of judicial precedents and decisions of the Supreme Court based on the results of consideration of exemplary cases, determined by updated administrative legislation, with highlighted signs of judicial precedents, resulting in conclusions about the compliance of signs of such decisions with judicial precedents and introduction of a new source of law in the legal system of Ukraine.

Key words: decision of the Supreme Court on the results of the examination of an exemplary case, judicial precedents.

Судова реформа, що відбулася в Україні у 2017 році, внесла суттєві зміни у систему судочинства, статус суддів, процесуальне законодавство та інші аспекти системи судочинства України, одним з яких є запровадження Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 № 2147-VIII зразкових рішень по типовим справам [1].

Зразкові справи – категорія виключно адміністративного процесу. Відповідно до п. 22 ст. 4 Кодексу про адміністративне судочинство України (надалі – КАСУ) зразкова адміністративна справа – типова адміністративна справа, прийнята до прова-

дження Верховним Судом (надалі ВС) як судом першої інстанції для постановлення зразкового рішення [2]. При цьому поняття «типової справи» також є новим для адміністративного процесу. Згідно з п. 21 вищевказаної норми типові адміністративні справи – адміністративні справи, відповідачем у яких є один і той самий суб'єкт владних повноважень (його відокремлені структурні підрозділи), спір у яких виник з аналогічних підстав, у відносинах, що регулюються одними нормами права, та у яких позивачами заявлено аналогічні вимоги [2]. Прийняття ВС рішення по зразковій справі фактично представляє собою формування висновку ВС щодо вірного застосування норм права для вирішення типових спорів, які виникають з аналогічних підстав, у відносинах, що регулюються одними нормами права, відповідачем у яких є один і той самий суб'єкт владних повноважень (його відокремлені структурні підрозділи), а позивачами заявлено аналогічні вимоги.

Введення цієї категорії сколихнуло наукову дискусію щодо введення судового прецеденту в правову систему України, який триває вже не одне десятиріччя. При цьому одні науковці відстоюють позицію, що в системі права України існує і успішно функціонує таке джерело права, як судовий прецедент (В. Резнікова, В. Зорькин, Н. Хімчук, Д. Туманов, О. Зубко, Т. Пряхіна, О. Розанова, М. Марченко, Н. Гранат та інші науковці), а інші відстоюють думку, що побідне неможливо у країнах з романо-германською системою права (О. Сергеев, Ю. Толстой, В. Нерсесянц).

Вирішення питання, чи з'явилося в системі права України нове джерело права – судовий прецедент, має важливе теоретичне і практичне значення. Визнання судового прецеденту джерелом права вступає у протиріччя з принципом розділення влади, закріпленим у Конституції України (можливість судді створювати нове джерело права фактично призводить до заміни ним законодавця) і створює конфлікт з правотворчою діяльністю Верховної Ради. З цього приводу науковці неодноразово підкреслювати, що визнання судового прецеденту як джерела права в країнах з романо-германською системою права суперечить принципу верховенства закону та підзаконності судової діяльності [3, с. 177–192; 4, с. 407]. Саме тому визначення того, чи відносяться рішення ВС за результатами розгляду зразкової справи до судових прецедентів, набуває особливої актуальності.

Для того щоб визначитися, чи відносяться рішення ВС за результатами розгляду зразкової справи до судових прецедентів, необхідно дослідити, що представляє собою такий прецедент, розглянути його правовий зміст та ознаки.

Прецедент (від лат. “*praecedens*” – той, що передує) – це спосіб зовнішнього виразу та закріплення індивідуального правила поведінки, що встановлюється компетентним органом держави для врегулювання конкретної ситуації та стає загальнообов'язковим в регулюванні аналогічних конкретних життєвих ситуацій [5, с. 730]. У словнику С. Ожегова судовий прецедент визначається як «рішення суду, обов'язкове для вирішення аналогічних справ у майбутньому» [6, с. 245]. Схоже трактування закріплюється і в Радянському енциклопедичному словникові «...судовий прецедент – рішення, винесене судом по конкретній справі, обґрунтування якого вважається правилом, обов'язковим для інших судів при вирішенні аналогічних справ» [7, с. 371], і в Великому ілюстрованому словнику іноземних слів: «...юридичне рішення суду чи будь-якого іншого державного органу, винесене по конкретній справі та обов'язкове при вирішенні аналогічних справ у майбутньому» [8, с. 1011], і в Юридичній енциклопедії: «рішення по конкретній справі, що є обов'язковим для судів тієї ж чи нижчої інстанції при вирішенні аналогічних справ чи слугує для зразка тлумачення закону, що не має обов'язкової сили» [9, с. 877].

Р. Давід визначає судовий прецедент як рішення по конкретній справі, що є обов'язковим для судів тієї чи нижчої інстанції при рішенні аналогічних справ або

слугує зразком тлумачення закону [10, с. 301]. На думку О. Лукьянкової, судовий прецедент є рішенням по конкретній справі, що містить положення, які є обов'язковими для вирішення аналогічних справ у майбутньому, що визнається джерелом права в англосаксонських країнах [11, с. 52]. П. Гук, В. Нерсесянц вважають, що судовий прецедент – це рішення, прийняте вищим судовим органом по конкретній справі, яке вважається обов'язковим для інших судів при розгляді аналогічних справ, в основі якого лежать соціальний факт повторюваності певних суспільних відносин, що зумовлює відповідність ідеї прецеденту природі людини та соціальним очікуванням суспільства [12, с. 41; 13, с. 134]. І. Дівін пише, що судовий прецедент – це рішення вищого судового органу по конкретній справі, що має силу закону (тобто встановлює, змінює чи відмінює правові норми), яке надалі є обов'язковим для судів при вирішенні аналогічних справ [14, с. 89]. О. Клішин, О. Шугаєв розглядають судовий прецедент як судовий акт по конкретній справі, який стає обов'язковим при вирішенні аналогічних справ, в основі обов'язковості якого лежить принцип, згідно з яким аналогічні справи повинні вирішуватися аналогічно, а судові рішення є справедливим, якщо відрізняється від прийнятого раніше за умов збігу фактичних обставин справи [15]. В. Резнікова наголошує на тому, що судовий прецедент – рішення суду по конкретній справі, що має загальнообов'язковий характер при розгляді наступної справи, що стосується аналогічних чи достатньо близьких питань (обставин справи) завдяки власній визначальній важливості, спрямоване на забезпечення цілісності, узгодженості та послідовності правової системи, в межах якої воно застосовується [16, с. 91]. В. Мозолін наполягає, що судовим прецедентом є рішення по певній категорії юридичних справ, що виносяться вищими судовими інстанціями [17, с. 25]. Виходячи з аналізу доктринальних підходів до визначення судового прецеденту як джерела права, констатуємо, що судові прецеденти є джерелами права в країнах англосаксонського права і мають такі особливості: 1) є результатом вирішення конкретної справи; 2) принцип судових прецедентів – дія по вертикалі (рішення судів вищої юрисдикції є загальнообов'язковими для судів нижчої юрисдикції при вирішенні аналогічних справ); 2) має загальнообов'язковий характер при розгляді наступної справи, що стосується аналогічних чи достатньо близьких питань (обставин справи); 3) правила судових прецедентів спрямовані суддям, які зобов'язані їх виконувати [160, с. 32].

Визначивши ознаки судових прецедентів, зосередимо увагу на рішеннях ВС за результатами розгляду зразкової справи і порівняємо їх ознаки з ознаками судових прецедентів.

Нагадаємо, що категорія «зразкова справа» є законодавчою новелою, що введена лише в 2017 році, а отже є недослідженою у науковому полі та «недорозробленою» у правовому. За визначенням Т. Подорожної, введення зразкових справ у адміністративному процесі було покликане забезпечити ефективність, передбачуваність та однаковість судової практики в певних відносинах [19].

Рішення по зразковій справі є результатом розгляду типової адміністративної справи, тобто у цьому аспекті воно співпадає з ознаками судового прецеденту.

Відповідно до ч. 3 ст. 291 КАСУ, суди повинні враховувати правові висновки ВС, викладені за результатами розгляду зразкової справи, при ухваленні рішення по типовій справі, яке відповідає ознакам, викладеним у такому рішенні [2], отже рішення по зразковій справі має обов'язковий характер при розгляді наступної (типової) справи. Типовою справою, як зазначалося раніше, є адміністративна справа, відповідачем у якій є один і той самий суб'єкт владних повноважень (його відокремлений суб'єкт), спір у якій виник з аналогічних підстав, у відносинах, що регулюються одними нормами права, та у якій позивачами заявлено аналогічні вимоги (п. 21 ст. 4 КАСУ) [2],

отже, рішення по зразковій справі має обов'язковий характер при розгляді справ, відповідачем у яких є один і той самий суб'єкт владних повноважень (його відокремлений суб'єкт), спір у яких виник з аналогічних підстав, у відносинах, що регулюються одними нормами права, та у яких позивачами заявлено аналогічні вимоги, тобто справ, що стосуються аналогічних чи достатньо близьких питань (обставин справи), що підтверджує їх прецедентну природу.

Згідно з ч. 5 ст. 291 КАСУ рішення суду апеляційної інстанції за наслідками перегляду типової справи може бути оскаржено в касаційному порядку лише з таких підстав: 1) суд першої та (або) апеляційної інстанції при вирішенні типової справи не визнав її типовою справою та (або) не врахував правові висновки, викладені у рішенні Верховного Суду за результатами розгляду зразкової справи; 2) справа, в якій судом першої та (або) апеляційної інстанції ухвалено рішення з урахуванням правових висновків, викладених у рішенні Верховного Суду за результатами розгляду зразкової справи, не відповідає ознакам типової справи [2], отже, рішенням по зразковим справам притаманна така ознака судових прецедентів, як дія по вертикалі (рішення судів вищої юрисдикції є загальнообов'язковими для судів нижчої юрисдикції при вирішенні аналогічних справ).

Виходячи з цього, зазначаємо, що рішення по зразковим справам є рішенням ВС по типовим справам, що має обов'язковий характер для судів нижчих інстанцій при вирішенні типових спорів, що стосуються аналогічних чи достатньо близьких питань (обставин справи) (тобто виникають з аналогічних підстав, у відносинах, що регулюються одними нормами права, відповідачем у яких є один і той самий суб'єкт владних повноважень (його відокремлені підрозділи), а позивачами заявлено аналогічні вимоги).

Таким чином, зміни у законодавстві, які запровадили введення у судову систему України рішень за зразковими справами, фактично ввели в систему права нове джерело права – судовий прецедент.

Не можна говорити про феноменальність цього явища в Україні. Тенденція до введення судового прецеденту в систему права країн з традиційною романо-германською системою права не нова і є поширеною у країнах ЄС. Наприклад, в Нідерландах (країні з романо-германською системою права) судові прецеденти, в яких міститься інтерпретація положень Конституції, законодавчих актів та міжнародних договорів, включені в систему джерел права, хоч і використовуються суддями з метою пояснення змісту законів (при цьому суди не зобов'язані враховувати попередні судові рішення) [20, с. 23, 29]. Англійський науковець Н. Блек зазначав, що в романо-германському типі правових систем на сучасному етапі все більше зростає значення судових прецедентів, незважаючи на відсутність концепції прецедентного права і практики застосування прецедентних рішень судами – вищі суди в процесі офіційного тлумачення закону чи в касаційній процедурі можуть доповнити, уточнити, змінити нечітко сформульовану норму закону або створити відсутню норму права [109, с. 586].

Підсумовуючи зазначене, констатуємо, що рішення ВС за результатами розгляду зразкової справи представляють собою судовий прецедент.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII. Відомості Верховної Ради. 2017. № 48. Ст. 436.
2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35-36, № 37, ст. 446.

3. Зивс С. Л. Источники права. М. Знамя, 1981. 355 с.
4. Марченко М.Н. Судебное правотворчество и судебское право. М., 2007. 344 с.
5. Юридична енциклопедія: [в 6-ти т.] / ред. кол. Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К.: Українська енциклопедія, 1998. Т. 1: А-Г. 672 с.
6. Ожегов С.И. Словарь русского языка / под ред. Н.Ю. Шведовой. 22-е изд., стер. М.: Русский язык, 1990. 890 с.
7. Советский энциклопедический словарь. М.: Советская энциклопедия, 1990. 1267 с.
8. Большой иллюстрированный словарь иностранных слов: 17 000 слов. М.: АСТ, 2006. 1449 с.
9. Тихомирова Л.В., Тихомиров М.Ю. Юридическая энциклопедия. Изд. 5-е, доп. и перераб.; под ред. М.Ю. Тихомирова. М., 2001. 1376 с.
10. Давид Р. Основные правовые системы современности. М., 1976. 655 с.
11. Лукьянова Е.Г. Глобализация и правовая система России (правовые направления развития). М., 2006. 278 с.
12. Гук П.А. Судебный прецедент. Теория и практика. М.: Юрлитинформ. 2009. 128 с.
13. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства: учеб. для вузов. М., 2004. 678 с.
14. Дивин Д.И. К вопросу о признании судебного прецедента источником права в отечественной правовой системе. Государство и право. Сентябрь, 2013. С. 89–92.
15. Клишин А.А., Шугаев А.А. К вопросу о прецеденте в российской правовой системе. URL: file:///C:/Users/admin/Downloads/k-voprosu-o-priznanii-sudebnogo-resheniya-sudebnym-pretseidentom-i-istochnikom-prava%20(1).pdf.
16. Резнікова В.В. Судовий прецедент: чи визнано за ним статус офіційного джерела права в контексті реформування господарсько-процесуального законодавства України. Вісник господарського судочинства. 2012. № 1. С. 90 – 101.
17. Мозолин В.П. О дальнейших путях развития гражданского права. Журнал рос. права. 2007. № 3. С. 22–27.
18. Карпушова К.Г. Судовий прецедент: поняття та ознаки як джерела права. Реформування правоохоронної системи України: матеріали круглого столу (м. Київ, 20 червня 2014 р.). К., 2014. С. 31–33.
19. Подорожна Т. Зразкові та типові справи як новий механізм адміністративного судочинства. URL. <https://sud.ua/ru/news/blog/124220-zrazkovi-ta-tipovi-spravi-yak-noviy-mekhanizm-administrativnogo-sudochinstva>
20. Правовая система Нидерландов; под. ред. В.В. Бойцова, Л.В. Бойцовой. М.: Зерцало, 1998. 432 с.
21. Black H. Black's Law Dictionary. St. Paul, Minn.: West Publishing Co, 1991. 6th ed.